

Верховний
Суд

Докази і доказування у практиці Касаційного господарського суду.

Суддя-спікер Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду
– Чумак Юрій Якович

місто Київ, 21 травня 2021 року

1. Окремі питання належності, допустимості, достовірності, вірогідності доказів у господарському судочинстві.
2. Окремі питання прийняття судом апеляційної інстанції доказів, які не були подані до суду першої інстанції.
3. Окремі питання витребування доказів судом.

- Відповідно до положень частини першої статті 14 ГПК України суд розглядає справи не інакше як за зверненням особи, поданим відповідно до цього Кодексу, в межах заявлених нею вимог і на підставі доказів, поданих учасниками справи або витребуваних судом у передбачених цим Кодексом випадках. **Збирання доказів у господарських справах не є обов'язком суду**, крім випадків, встановлених цим Кодексом.
- При цьому доказами, згідно з частиною першою статті 73 ГПК України **доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Ці дані встановлюються, зокрема письмовими, речовими та електронними доказами, відповідно до частини другої наведеної норми.**

➤ Докази, які надаються учасниками справи до суду, мають відповідати встановленим критеріям

- належності,
- допустимості,
- достовірності
- **достатності,**

що визначені статтями 76 - 79 ГПК України (у редакції, чинній на момент розгляду справи).

- Стаття 79 ГПК України в редакції з 20.09.2019 року;
- Поняття достатності доказів було замінено на вірогідність доказів;
- Наявність обставини, на яку посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, вважається доведеною, якщо докази, надані на підтвердження такої обставини, є більш вірогідними, ніж докази надані на її спростування;

Належність доказів

- ❖ Статтею 76 ГПК України передбачено, що належними є докази, на підставі яких можна встановити обставини, які входять в предмет доказування. Суд не бере до розгляду докази, які не стосуються предмета доказування.
- ❖ Предметом доказування є обставини, які підтверджують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для розгляду справи і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення.

- Згідно з пунктами 2, 4, 5 частини другої статті 42 ГПК України учасники справи зобов'язані сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи; подавати усі наявні у них докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, не приховувати докази; надавати суду повні і достовірні пояснення з питань, які ставляться судом, а також учасниками справи в судовому засіданні.
- За положеннями статті 74 ГПК України **кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень.**

- Відповідно до частини третьої статті 74 ГПК України, докази подаються сторонами та іншими учасниками справи. При цьому **докази**, які подаються до суду, **повинні бути належними, тобто стосуватися предмета доказування**, інакше суд не бере їх до розгляду згідно з частиною першою статті 76 ГПК України. **Сторона**, яка подає доказ на підтвердження обставин, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, здійснює це саме таким чином, щоб поданий нею доказ був належним, тобто **вказує, для доведення яких саме належних до предмету доказування обставин сторона подає цей доказ**, або стверджує про обставини і посилається при цьому на доказ існування цих обставин.

Письмові докази при оформленні позовної заяви

Статтею 91 ГПК України встановлено зокрема, що:

- Письмовими доказами є документи (крім електронних документів), які містять дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору.
- Письмові докази подаються в оригіналі або в належним чином засвідченій копії, якщо інше не передбачено цим Кодексом. Якщо для вирішення спору має значення лише частина документа, подається засвідчений витяг з нього.
- Учасники справи мають право подавати письмові докази в **електронних копіях**, посвідчених електронним **цифровим підписом**, прирівняним до власноручного підпису відповідно до закону. Електронна копія письмового доказу не вважається електронним доказом.
- Копії документів вважаються засвідченими належним чином, якщо їх засвідчено в порядку, встановленому чинним законодавством.
- Учасник справи, який подає письмові докази в копіях (електронних копіях), повинен зазначити про наявність у нього або іншої особи оригіналу письмового доказу.

Статтею 164 ГПК України визначено документи, які додаються до позовної заяви, згідно з частинами другою, четвертою якої **позивач зобов'язаний додати до позовної заяви всі наявні в нього докази, що підтверджують обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги** (якщо подаються письмові чи електронні докази позивач може додати до позовної заяви копії відповідних доказів). До заяви про визнання акта чи договору недійсним додається також копія (або оригінал) оспорюваного акта чи договору або засвідчений витяг з нього, а у разі відсутності акта чи договору у позивача - клопотання про його витребування.

Постанова КГС ВС від 14.12.2018 у справі № 914/809/18

- Згідно з вимогами частин першої, третьої статті 74 ГПК України кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень. Докази подаються сторонами та іншими учасниками справи.
- Разом з цим докази, які подаються до господарського суду, підлягають оцінці відповідно до статті 86 ГПК України (у редакції, чинній на момент розгляду справи), за якою суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. **Жодні докази не мають для суду заздалегідь встановленої сили. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності.** Суд надає оцінку як зібраним у справі доказам в цілому, так і кожному доказу (групі однотипних доказів), який міститься у справі, мотивує відхилення або врахування кожного доказу (групи доказів)

- При цьому, на підставі доказів, які не відповідають встановленим критеріям належності, допустимості, достовірності та **достатності**, що визначені статтями 76 - 79 ГПК України (у редакції, чинній на момент розгляду справи), не може бути достовірно встановлено наявності або відсутності певних обставини (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, тому ці докази не приймаються судом до уваги.
- Водночас, варто зауважити, **що суд не може збирати докази**, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи, **крім витребування доказів судом у випадку, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав** або виконанні обов'язків щодо доказів, відповідно до частини четвертої статті 74 ГПК України.

Допустимі докази

Якщо судом прийнято рішення за відсутності в матеріалах справи належним чином засвідчених доказів, зокрема **належним чином засвідченої копії спірного договору**, такий спір вирішений судом на підставі недопустимих доказів.

Постанова КГС ВС від 05.12.2018 у справі № 916/1813/16

«Вірогідність доказів»

- Обов'язок із доказування слід розуміти як закріплену в процесуальному та матеріальному законодавстві міру належної поведінки особи, що бере участь у судовому процесі, із збирання та надання доказів для підтвердження свого суб'єктивного права, що має за мету усунення невизначеності, яка виникає в правовідносинах у разі неможливості достовірно з'ясувати обставини, які мають значення для справи.
- Відповідно принцип змагальності забезпечує повноту дослідження обставин справи. Цей принцип передбачає покладання тягаря доказування на сторони. Одночасно цей принцип не передбачає обов'язку суду вважати доведеною та встановленою обставину, про яку сторона стверджує.

- Обов`язок із доказування слід розуміти як закріплену в процесуальному та матеріальному законодавстві міру належної поведінки особи, що бере участь у судовому процесі, із збирання та надання доказів для підтвердження свого суб`єктивного права, що має за мету усунення невизначеності, яка виникає в правовідносинах у разі неможливості достовірно з`ясувати обставини, які мають значення для справи.
- Важливим елементом змагальності процесу є **стандарти доказування - спеціальні правила, яким суд має керуватися при вирішенні справи.** Ці правила дозволяють оцінити, наскільки вдало сторони виконали вимоги щодо тягаря доказування і наскільки вони змогли переконати суд у своїй позиції, що робить оцінку доказів більш алгоритмізованою та обґрунтованою.

Постанова КГС ВС від 25.06.2020 у справі № 924/233/18

- Стандарт доказування "вірогідності доказів", на відміну від "достатності доказів", підкреслює необхідність співставлення судом доказів, які надає позивач та відповідач. Тобто, з введенням в дію нового стандарту доказування необхідним є не надати достатньо доказів для підтвердження певної обставини, а надати їх саме ту кількість, яка зможе переважити доводи протилежної сторони судового процесу.
- Тлумачення змісту цієї статті свідчить, що нею покладено на суд обов'язок оцінювати докази, обставини справи з огляду на їх вірогідність, яка дозволяє дійти висновку, що факти, які розглядаються скоріше були (мали місце), аніж не були.
- Слід зауважити, що Верховний Суд в ході касаційного перегляду судових рішень неодноразово звертався загалом до категорії стандарту доказування та відзначав, що принцип змагальності забезпечує повноту дослідження обставин справи. Цей принцип передбачає покладання тягаря доказування на сторони. Одночасно цей принцип не передбачає обов'язку суду вважати доведеною та встановленою обставину, про яку сторона стверджує. Така обставина підлягає доказуванню таким чином, аби задовольнити, як правило, стандарт переваги більш вагомих доказів, тобто коли висновок про існування стверджуваної обставини з урахуванням поданих доказів видається більш вірогідним, ніж протилежний (постанови Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 02.10.2018 у справі № 910/18036/17, від 23.10.2019 у справі № 917/1307/18, від 18.11.2019 у справі № 902/761/18, від 04.12.2019 у справі № 917/2101/17).

- Обставини, на які учасник справи як на підставу своїх вимог або заперечень підлягають доказуванню таким чином, аби задовольнити, як правило, стандарт переваги більш вагомих доказів, тобто коли висновок про існування стверджуваної обставини з урахуванням поданих доказів видається більш вірогідним, ніж протилежний.

Постанова КГС ВС від 25.06.2020 у справі № 924/233/18

Докази, які приймає суд
апеляційної інстанції.

- ❖ Статтею 80 ГПК України чітко врегульовано порядок і строки подання доказів учасниками справи.
- ❖ Згідно з частиною другою статті 80 ГПК України позивач повинен подати докази разом з поданням позовної заяви. Якщо доказ не може бути поданий у встановлений законом строк з об'єктивних причин, учасник справи повинен про це письмово повідомити суд та зазначити: доказ, який не може бути подано; причини, з яких доказ не може бути подано у зазначений строк; докази, які підтверджують, що особа здійснила всі залежні від неї дії, спрямовані на отримання вказаного доказу; у випадку визнання поважними причин неподання учасником справи доказів у встановлений законом строк суд може встановити додатковий строк для подання вказаних доказів (частини 4, 5 цієї статті).

- Всі докази, які підтверджують заявлені вимоги, мають бути подані позивачем одночасно з позовною заявою, а неможливість подання доказів у цей строк повинна бути письмово доведена позивачем до суду та належним чином обґрунтована.
- Системний аналіз статей 80, 269 ГПК України свідчить про те, що докази, якими позивач обґрунтовує свої вимоги, повинні існувати на момент звернення до суду з відповідним позовом, і саме на позивача покладено обов'язок подання таких доказів одночасно з позовною заявою. Єдиний винятковий випадок, коли можливим є прийняття судом (у т.ч. апеляційної інстанції) доказів з порушенням встановленого строку, це наявність об'єктивних обставин, які унеможливають своєчасне вчинення такої процесуальної дії (наприклад, якщо стороні не було відомо про існування доказів), тягар доведення яких також покладений на учасника справи.

- Однак, така обставина (тобто відсутність доказів як таких на момент розгляду спору судом першої інстанції) взагалі виключає можливість прийняття судом апеляційної інстанції додаткових доказів у порядку статті 269 ГПК України не залежно від причин неподання позивачем таких доказів. Навпаки, саме допущення такої можливості судом апеляційної інстанції матиме наслідком порушення вищенаведених норм процесуального права, а також принципу правової визначеності, ключовим елементом якого є однозначність та передбачуваність.

- Частиною третьою статті 269 ГПК України унормовано, що докази, які не були подані до суду першої інстанції, приймаються судом лише у виняткових випадках, якщо учасник справи надав докази неможливості їх подання до суду першої інстанції з причин, що об'єктивно не залежали від нього.
- У такому випадку, надання судом апеляційної інстанції оцінки доказам, які були подані стороною у справі лише до суду апеляційної інстанції (додані до апеляційної скарги) без дослідження причин неподання цих доказів до суду першої інстанції є порушенням вимог статей 80 та 269 ГПК України.
- Вказане з урахуванням положень статті 282 ГПК України означає, що суд апеляційної інстанції, приймаючи додаткові докази, має викладати мотивувальну частину своєї постанови із зазначенням відповідного обґрунтування заявником неможливості їх подання до суду першої інстанції та з оцінкою апеляційною інстанцією такого обґрунтування.

- Приймаючи від сторони у справі нові докази у справі суд апеляційної інстанції задля дотримання принципу рівності та змагальності сторін повинен надати оцінку поясненням та доводам іншої сторони у справі щодо нових доказів.
- У такому випадку, відхилення судом апеляційної інстанції пояснення сторони (зокрема клопотання про призначення судової експертизи) щодо неналежності нових доказів іншої сторони з тих підстав, що цей учасник справи не обґрунтував неможливість подання таких пояснень до місцевого господарського суду та не заявляв клопотання про поновлення судом строку на подання таких пояснень на стадії апеляційного перегляду спору суперечить приписам частин першої та другої статті 13 ГПК України.
- При цьому слід враховувати, що заперечення сторони щодо належності відповідних доказів можуть мати місце за їх фізичної наявності у матеріалах справи, а не можливості їх ймовірного існування.
- У даному випадку сторона, надаючи пояснення (заперечення, спростування, клопотання) щодо доказів, прийнятих судом від іншої сторони, не подає нового доказу, тому у неї відсутній обов'язок подання клопотання про поновлення судом строку на подання таких пояснень на стадії апеляційного перегляду спору.

- Відповідно до частин першої, другої статті 269 ГПК України суд апеляційної інстанції переглядає справу за наявними у ній і додатково поданими доказами та перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів та вимог апеляційної скарги; досліджує докази, що стосуються фактів, на які учасники справи посилаються в апеляційній скарзі та (або) відзиві на неї.
- Докази, які не були подані до суду першої інстанції, **приймаються судом лише у виняткових випадках, якщо учасник справи надав докази неможливості їх подання до суду першої інстанції з причин, що об'єктивно не залежали від нього** (частина третя статті 269 ГПК України).
- Статтею 129 Конституції України визначено принципи рівності усіх учасників процесу перед законом і судом, змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості як одні з основних засад судочинства. Отже, будь-яке рішення господарського суду повинно прийматися з дотриманням цих принципів, які виражені також у статтях 13, 74 ГПК України.
- З урахуванням викладеного, прийняття судом апеляційної інстанції **додаткових доказів, наданих стороною у справі і прийняття в той же день постанови суду по суті є порушенням принципу змагальності сторін згідно із статтею 13 ГПК України**, оскільки в такому випадку інша сторона у справі позбавляється можливості подання заперечень та спростування на прийняті апеляційним судом додаткових доказів.

- Відповідно до статті 81 ГПК України (у редакції, чинній на момент розгляду справи) учасник справи у разі неможливості самотійно надати докази вправі подати **клопотання про витребування доказів судом**. Таке клопотання повинно бути подане в строк, зазначений в частинах другій та третій статті 80 цього Кодексу. Якщо таке клопотання заявлено з пропуском встановленого строку, суд залишає його без задоволення, крім випадку, коли особа, яка його подає, обґрунтує неможливість його подання у встановлений строк з причин, що не залежали від неї.
- **У клопотанні повинно бути зазначено:** 1) який доказ витребується; 2) обставини, які може підтвердити цей доказ, або аргументи, які він може спростувати; 3) підстави, з яких впливає, що цей доказ має відповідна особа; 4) заходи, яких особа, яка подає клопотання, вжила для отримання цього доказу самотійно, докази вжиття таких заходів та (або) причини неможливості самотійного отримання цього доказу; 5) причини неможливості отримати цей доказ самотійно особою, яка подає клопотання.

- Суд відмовляє у задоволенні клопотання позивача про витребування доказів, у випадку якщо характер правовідносин, що склалися між сторонами, а також викладені позивачем у процесуальних документах обставини, свідчать, що такі докази мали б бути наявні у позивача, а також якщо позивачем не обґрунтовано належним чином, з яких підстав такі докази були у нього відсутні та з яких підстав він не може самотійно надати докази, які просить витребувати відповідним клопотанням.

Постанова КГС ВС від 14.04.2019 у справі № 910/6381/18

- За загальним правилом обов`язок (тягар) доказування певних обставин покладається на особу, яка посилається на ці обставини. Доказування полягає **не лише в поданні особами доказів, а й у доведенні їх переконливості**. Розподіл між сторонами тягара доказування визначається предметом спору.
- Однак зазначене не позбавляє суд права витребувати у сторони докази у передбаченому частиною четвертою статті 74 ГПК випадку.
- Зокрема, у випадку коли у суду під час розгляду справи за позовними вимогами про стягнення оплати за укладеним договором купівлі-продажу виникають сумніви щодо підтвердження оплати за долученою до матеріалів справи копією платіжного доручення (оскільки вона не містить підпису відповідальної особи та відбитку штампа банку), суд має право витребувати у сторони копію платіжного доручення, засвідчену підписом сторони та відбитком штампу банку, та в разі необхідності інші докази, а не вважати цей факт доведеним.

- Місцевий господарський суд, за наявності сумнівів в частині поданих учасником справи копій письмових доказів, **не позбавлений можливості витребувати у відповідної особи оригінали таких доказів не лише за клопотанням сторін, а й з власної ініціативи.**

Постанова КГС ВС від 05.03.2020 по справі № 910/1584/19

- Водночас відповідно до приписів частини п`ятої статті 236 ГПК України обґрунтованим є рішення, ухвалене на підставі повно і всебічно з`ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні, з наданням оцінки всім аргументам учасників справи.
- Так, розглядаючи справу за позовними вимогами про стягнення компенсації за порушення виключних авторських прав, у випадку якщо суд має сумніви щодо наявності у позивачів майнових авторських прав на спірні музичні твори (за відсутності у матеріалах справи, зокрема, договорів, посилання на які містяться у деклараціях музичних творів) та (або) наявності повноважень управляти майновими авторськими правами на такі музичні твори, **суд не позбавлений можливості та має право, витребувати такі докази в позивача, з метою забезпечення повного, всебічного та об`єктивного розгляду справи.**

- Згідно з частиною 3 статті 75 ГПК України обставини, визнані судом загальновідомими, не потребують доказування.
- Загальновідомі факти не потребують доказування лише тоді, коли вони визнані такими судом. Загальновідомість того чи іншого факту може мати різні межі. Він може бути відомий у межах країни, окремої області, населеного пункту. Це об'єктивні межі загальновідомості певного юридичного факту. Але крім об'єктивних меж загальновідомість певного юридичного факту, такий факт має і суб'єктивні межі: даний факт повинен бути відомий не тільки певним особам (наприклад, мешканцям населеного пункту), але й всьому складу суду, який розглядає справу.

➤ Загальновідомість обставин полягає в тому, що вони відомі широкому загалу, зокрема й суду та учасникам справи. Загальновідомість того чи іншого факту є відносною і залежить від різних факторів, у тому числі від часу, що сплинув після події, поширеності інформації про подію (факт) загальною у державі чи в певній місцевості.

Постанова КГС ВС від 10.03.2020 по справі № 910/8395/19

Преюдиція

- Не потребують доказування преюдиціальні обставини, тобто встановлені рішенням суду у господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрало законної сили, - при розгляді інших справ, у яких беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини. При цьому не має значення, в якому саме процесуальному статусі виступали відповідні особи у таких інших справах - позивачів, відповідачів, третіх осіб тощо. Преюдиціальне значення процесуальним законом надається саме обставинам, встановленим судовими рішеннями (в тому числі в їх мотивувальних частинах), а не правовій оцінці таких обставин, здійсненій іншим судом.
- Преюдиціальні факти є обов'язковими при вирішенні інших справ та не підлягають доказуванню, оскільки їх істинність встановлено у рішенні, у зв'язку з чим немає необхідності встановлювати їх знову, піддаючи сумніву істинність та стабільність судового акта, який набрав законної сили.

- Звільнення від доказування, навіть у разі наявності преюдиційних обставин встановлених у рішенні суду, не може мати абсолютного характеру і не може сприйматися судами як неможливість спростування під час судового розгляду обставин, які зазначені в іншому судовому рішенні. Господарські суди не повинні сприймати як обов'язкові висновки щодо фактичних обставин справи, наведені у чинних судових рішеннях у інших господарських справах.
- Для спростування преюдиційних обставин, передбачених статтею 75 ГПК України, учасник господарського процесу, який ці обставини заперечує, повинен подати суду належні та допустимі докази.
- Ці докази повинні бути оцінені судом, що розглядає справу, у загальному порядку за правилами встановленими ГПК України. Якщо суд дійде висновку про те, що обставини у справі, що розглядається, є інакшими, ніж установлені під час розгляду іншої господарської справи, то справу належить вирішити відповідно до тих обставин, які встановлені безпосередньо судом, який розглядає справу.
- Отже, господарський суд під час розгляду конкретної справи на підставі встановлених ним обставин (у тому числі з урахуванням преюдиційних обставин) повинен самостійно оцінювати обставини (факти), які є предметом судового розгляду та ухвалити рішення з відповідним застосуванням необхідних матеріально-правових норм.

Письмові та електронні докази

- Згідно зі ст. 91 ГПК України визначено, що письмові докази подаються в оригіналі або в належним чином засвідченій копії, якщо інше не передбачено цим Кодексом. Якщо для вирішення спору має значення лише частина документа, подається засвідчений витяг з нього. Копії документів вважаються засвідченими належним чином, якщо їх засвідчено в порядку, встановленому чинним законодавством. Учасник справи підтверджує відповідність копії письмового доказу оригіналу, який заходиться у нього, своїм підписом із зазначенням дати такого засвідчення.
- Відповідно до п. 5.27. Національного стандарту України "Державна уніфікована система документації, Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації, вимоги до оформлювання документів (ДСТУ 4163-2003)", затвердженого наказом Держспоживстандарту України від 7 квітня 2003 р. №55 відмітку про засвідчення копії документа складають зі слів "Згідно з оригіналом", назви посади, особистого підпису особи, яка засвідчує копію, її ініціалів та прізвища, дати засвідчення копії і проставляють нижче реквізиту 23 (нижче підпису).
- Так, колегія суддів апеляційного господарського суду зазначила, що ТОВ "АКАМАНТ" надано до суду першої інстанції копію договору про надання інформаційно-консультаційних послуг №26-04/18 від 26.04.2018, яка належним чином засвідчена директором Страшко Л.О. та містить відмітку "Згідно з оригіналом" та печатку товариства, на факт укладення якого та зміст, як зазначено вище, посилався сам позивач у своїй позовній заяві.
- Згідно з відомостями, які містяться у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, Страшко Л.О. є керівником ТОВ "АКАМАНТ", отже є уповноваженою особою на вчинення відповідних дій від імені товариства.

- ❖ За змістом статті 96 ГПК України **електронними доказами** є інформація в електронній (цифровій) формі, яка містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних й інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет).
- ❖ **Електронні докази подаються в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним цифровим підписом**, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України "Про електронний цифровий підпис". Законом може бути передбачено інший порядок засвідчення електронної копії електронного доказу.

- Відповідно до ст. 96 ГПК України, **електронні докази** подаються в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним цифровим підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис». Законом може бути передбачений інший порядок засвідчення електронної копії електронного доказу. Учасники справи мають право подавати електронні докази в паперових копіях, посвідчених у порядку, передбаченому законом. **Паперова копія електронного доказу не вважається письмовим доказом.** Учасник справи, який подає копію електронного доказу, повинен зазначити про наявність у нього або іншої особи оригіналу електронного доказу. Якщо подано копію (паперову копію) електронного доказу, суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи може витребувати у відповідної особи оригінал електронного доказу.
- Якщо оригінал електронного доказу не поданий, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (паперової копії) оригіналу, такий доказ суд не бере до уваги.

Постанова КГС ВС від 19.03.2019 у справі № 925/1027/15

- Учасники справи мають право **подавати письмові** докази в електронних копіях, **посвідчених електронним цифровим підписом**, прирівняним до власноручного підпису відповідно до закону. Електронна копія письмового доказу не вважається електронним доказом. Копії документів вважаються засвідченими належним чином, якщо їх засвідчено в порядку, встановленому чинним законодавством. Учасник справи, який подає письмові докази в копіях (електронних копіях), повинен зазначити про наявність у нього або іншої особи оригіналу письмового доказу. Учасник справи підтверджує відповідність копії письмового доказу оригіналу, який заходиться у нього, своїм підписом із зазначенням дати такого засвідчення.
- Якщо подано копію (паперову копію) електронного доказу, суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи може витребувати у відповідної особи оригінал електронного доказу. Якщо оригінал електронного доказу не поданий, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (паперової копії) оригіналу, такий доказ не береться судом до уваги.
- Суд апеляційної інстанції положення наведених норм процесуального права не взяв до уваги та не оцінив надані відповідачем докази на предмет їх належності, допустимості та достовірності в контексті вищезазначених норм чинного законодавства.

❖ Статтею 8 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» визначено, що юридична сила електронного документа не може бути заперечена виключно через те, що він має електронну форму. Допустимість електронного документа як доказу не може заперечуватися виключно на підставі того, що він має електронну форму.

❖ Електронний документ не може бути застосовано як оригінал:

- 1) свідоцтва про право на спадщину;
- 2) документа, який відповідно до законодавства може бути створений лише в одному оригінальному примірнику, крім випадків існування централізованого сховища оригіналів електронних документів;
- 3) в інших випадках, передбачених законом. Нотаріальне посвідчення цивільно-правової угоди, укладеної шляхом створення електронного документа (електронних документів), здійснюється у порядку, встановленому законом

- Позивач визнавав приналежність йому, як юридичній особі, електронної адреси, а відповідач не заперечував здійснення ним електронної переписки з позивачем по даному договору та приналежність йому електронних адрес для листування, отже, висновки судів з посиланням на те, що роздруківка електронного листування, на яку посилається апелянт, є неналежним та недопустимим доказом у даній справі, оскільки не підтверджує факту надсилання апелянтом відповідачу за первісним позовом "техніко-економічного обґрунтування" саме 19.12.2016 є такими, що не відповідають приписам статті 8 Закону України "Про електронні документи та електронний документообіг", оскільки сила електронного документа, як доказу, не може бути заперечена виключно через те, що він має електронну форму та не підтверджується додатково показами свідків (учасників переписки).

- За змістом статей 6, 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) **для ідентифікації автора електронного документа може використовуватися електронний підпис**. Накладанням електронного підпису завершується створення електронного документа. Оригіналом електронного документа вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, у тому числі з електронним підписом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис».
- Отже, як правильно зауважено судами попередніх інстанцій, електронний документ, на підставі якого між сторонами виникають права та обов'язки, має відповідати положенням Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг».
- Оскільки договір від 10.09.2018 № 10/09/18 не має ознак електронного документа, не підписаний електронними цифровими підписами сторін, суди попередніх інстанцій дійшли обґрунтованого висновку, що такий правочин міг набрати чинності виключно після його фізичного підписання сторонами та скріплення печатками у паперовому вигляді. Проте позивачем не було надано суду належним чином оформлених ані оригіналу свого примірника договору, ані копії такого документа, як і не було надано належним чином оформлених документів на підтвердження факту реальної поставки товару, у тому числі поза межами договірних відносин.

Висновок експерта як доказ

- Згідно з частинами 1, 2 статті 98 ГПК України висновок експерта - це докладний опис проведених експертом досліджень, зроблені у результаті них висновки та обґрунтовані відповіді на питання, поставлені експертові, складений у порядку, визначеному законодавством.
- Предметом висновку експерта може бути дослідження обставин, які входять до предмета доказування та встановлення яких потребує наявних у експерта спеціальних знань.
- Статтею 104 ГПК України передбачено, що висновок експерта для суду не має заздалегідь встановленої сили і оцінюється судом разом із іншими доказами за правилами, встановленими статтею 86 цього Кодексу. Відхилення судом висновку експерта повинно бути мотивоване в судовому рішенні.
- Системний аналіз змісту вказаних норм процесуального законодавства свідчить, що висновок експерта є рівноцінним засобом доказування у справі, наряду з іншими письмовими, речовими і електронними доказами, а оцінка його, як доказу, здійснюється судом у сукупності з іншими залученими до справи доказами за загальним правилом статті 86 ГПК України.

Постанова КГС ВС від 12.02.2020 у справі № 910/21067/17

- В суді апеляційної інстанції позивачем заявлено клопотання про відкладення розгляду справи для отримання висновку експертизи Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, яка виконується на підставі договору № 4141 від 17.08.2018, за дорученням ОСББ "Елітний -Люкс", яке було відхилено судом з тих підстав, що із переліку питань, які позивач поставив на вирішення експерта, деякі з них є правовими, а інші не є предметом дослідження у даній справі.
- Колегія суддів зауважує, що відповідно до ч. 2 ст. 98 ГПК України предметом висновку експерта може бути дослідження обставин, які входять до предмета доказування та встановлення яких потребує наявних у експерта спеціальних знань. Предметом висновку експерта не можуть бути питання права.
- У свою чергу, оскільки з аналізу питань, які позивач поставив на вирішення експерта, суди дійшли висновку, що частина із них є правовими, а інша частина не є предметом дослідження у даній справі, колегія суддів вважає мотивованою відмову у призначенні експертизи та відмову у задоволенні клопотання про відкладення. Крім того, колегія суддів зауважує, що в силу ч. 1 ст. 101 ГПК України учасник справи має право подати до суду висновок експерта, складений на його замовлення, яке може бути реалізовано в порядку, визначеному чинним процесуальним законом, встановленим для подання доказів.

- Додаткова експертиза призначається судом після розгляду ним висновку первинної експертизи, якщо виявиться, що усунути неповноту або неясність висновку в судовому засіданні шляхом заслуховування експерта неможливо.
- Висновок експерта визнається неповним, якщо досліджено не всі надані йому об'єкти або не дано вичерпних відповідей на всі поставлені перед експертом питання.
- Висновок експерта визнається неясним, якщо він викладений нечітко або носить непевний, неконкретний характер.
- В ухвалі про призначення додаткової експертизи необхідно чітко зазначити, які саме висновки експерта суд вважає неповними чи неясними або які обставини зумовили необхідність розширення експертного дослідження. Така судова експертиза може призначатись як з ініціативи суду, так і за клопотанням учасників судового процесу, а її проведення може бути доручено тому ж або іншому експерту.
- Окрім того, судова експертиза призначається тільки у разі, коли висновки експерта не можуть замінити інші докази, які знаходяться у матеріалах справи чи неможливо застосувати інші засоби доказування. В іншому випадку це є затягуванням справи.

Окремі питання дослідження та оцінки доказів судом у справі.

- Підставою для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами є істотні для справи обставини, що не були встановлені судом та не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи (п. 1 ч. 2).
- Водночас, не є підставою для перегляду рішення суду за нововиявленими обставинами: 1) переоцінка доказів, оцінених судом у процесі розгляду справи;
- 2) докази, які не оцінювалися судом, стосовно обставин, що були встановлені судом (ч.4).
- Необхідно чітко розрізняти поняття нововиявленої обставини (як факту) і нового доказу (як підтвердження факту).
- Обставини, що обґрунтовують вимоги або заперечення сторін чи мають інше істотне значення для правильного вирішення справи, існували на час ухвалення судового рішення, але залишаються невідомими особам, які беруть участь у справі, та стали відомими тільки після ухвалення судового рішення, є нововиявленими обставинами.
- Обставини, які виникли чи змінилися тільки після ухвалення судового рішення і не пов'язані із вимогою у цій справі, а тому не могли бути враховані судом при ухваленні судового рішення, є новими, а не нововиявленими обставинами.

- Касаційний господарський суд зазначає, що при вирішенні господарських спорів може бути досліджений і висновок судової експертизи, яку було проведено в межах провадження з іншої справи, в тому числі цивільної, кримінальної, адміністративної. Висновок судової експертизи, яку було проведено в межах провадження з іншої справи оцінюється господарським судом у вирішенні господарського спору на загальних підставах як доказ зі справи, за умови, що цей висновок містить відповіді на питання, які виникають у такому спорі, і поданий до господарського суду в належним чином засвідченій копії.
- Вказана обставина має значення для правильного вирішення спору, оскільки господарський суд не може встановлювати обставини справи на підставі копії висновку експертизи, проведеної у кримінальному провадженні, засвідченої неуповноваженою особою.
- Водночас, покликання судів першої та апеляційної інстанції на відсутність порядку витребування господарськими судами в органів досудового розслідування оригіналів документів, що долучені до матеріалів кримінального провадження, як на причину неможливості дослідити оригінали документів, достовірність яких оспорується в даній справі, є безпідставним.
- Господарського процесуальним та кримінально - процесуальним законодавством України не встановлено заборони господарському суду витребувати окремі оригінали документів, які долучені до матеріалів кримінального провадження, що здійснюється в порядку, встановленому статтею 81 ГПК України.
- З огляду на викладене, Касаційний господарський суд погоджується з доводами скаржника про те, що суд, у даному випадку, з урахуванням суперечливості обставин, викладених свідком іншому доказу, повинен був вирішити питання щодо виклику такого свідка для допиту.

- Обставини, які відповідно до законодавства повинні бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися іншими засобами доказування. Докази, одержані з порушенням закону, судом не приймаються.
- Достовірними є докази, на підставі яких можна встановити дійсні обставини справи.
- Достатніми є докази, які у своїй сукупності дають змогу дійти висновку про наявність або відсутність обставин справи, які входять до предмета доказування. Питання про достатність доказів для встановлення обставин, що мають значення для справи, суд вирішує відповідно до свого внутрішнього переконання.
- Відповідно до положень статті 86 ГПК України (у редакції, чинній на момент розгляду справи) суд зобов'язаний дотримуватися принципу оцінки доказів, згідно з яким на підставі всебічного, повного й об'єктивного розгляду справи аналізує і оцінює докази як кожен окремо, так і в їх сукупності, у взаємозв'язку, в єдності і протиріччі, і ця оцінка повинна спрямовуватися на встановлення достовірності чи відсутності обставин, які обґрунтовує доводи і заперечення сторін.

Верховний
Суд

Дякую увагу!